

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

СЪВЕТЪТ ЗА ПОМОЩ НА ЕВРЕИТЕ („ЖЕГОТА“) В СТРУКТУРИТЕ НА ПОЛСКАТА НЕЛЕГАЛНА ДЪРЖАВА

Валдемар Грабовски

Институт за национална памет – Полша

Резюме. Преследванията от страна на германските окупатори, насочени към обществото на полската държава, стават причина за протичането както на индивидуална, така и на институционална акция за оказване на помощ. Като част от действията на Полската нелегална държава, такава акция провежда Представителството на правителството за страната, и по-конкретно Департаментът на труда и социалните грижи. Акцията за оказване на помощ засяга както репресираните, така и застрашените от репресии граждани на II Жеч-посполита независимо от тяхното вероизповедание и националност. Поради особено бруталното поведение на германците, насочено направо към унищожаване на целия еврейски народ, от края на 1942 г. властите на Полската нелегална държава, заедно с много обществени и политически организации, провеждат организирана акция за оказване на помощ на евреите. С тази цел е създаден Съветът за помощ на евреите („Жегота“). В рамките на скромните си възможности той полага усилия за спасяване на възможно най-голям брой евреи.

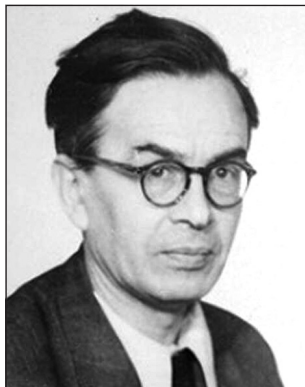
Keywords: Polish Underground State; Polish Council to Aid Jews; Government of the Republic of Poland in exile; Holocaust

Полската нелегална държава включва три основни структури. Първата е Съюзът за въоръжена борба (от 1942 г. – Армия Крайова), втората е Представителството на правителството за страната, което организира тайната полска администрация. Третият стълб на Полската нелегална държава е Политическият консултативен комитет (от 1944 г. Съвет за национално единство), който обединява най-важните политически партии – Полската социалистическа партия, Полската селска партия, Народната партия и Партията на труда. Тази форма на нелегална държава функционира от 1941 г.

За главен представител на Правителството на територията на създаденото от германците Генерално губернаторство на 3 декември 1940 г. е назначен Кирил Ратайски. През есента на 1941 г. тайната власт на Ратайски, на практика,

обхваща цялата страна. Като част от Представителството на правителството, освен департаментите на централно ниво (съответстващи на предвоенните министерства) и териториалните структури (областните и окръжните представителства) функционират и няколко специални организационни единици. Най-голямата е дирекция „Гражданска съпротива“, начело със Стефан Корбонски (наскоро ще отбележим Годишната на Корбонски)¹⁾. Други специфични центрове са напр. Съветът на националностите (който работи по създаването на взаимоотношения с националните малцинства); Център „Запад“ (конспиративен Западен полски съюз), който се занимава с поляците, извозени в Третия райх за принудителен труд.

Едновременно с тези специални структури функционира и Съветът за помощ на евреите „Жегота“. Възникването му и неговата дейност са описани през изминалите години в много публикации както на негови активисти, така и на историци²⁾.

Хенрик Волински

Трагичната съдба на еврейския народ в периода на окупацията е причина да възникнат структури, които се занимават с организирането на помощ за евреите. Още през 1940 г. към Информационното и пропагандно бюро на Главния щаб на Съюза за въоръжена борба е създаден отдел на националните малцинства, а негов ръководител става историкът Станислав Хербст („Хробот“). По-късно е създаден специален отдел „Еврей“, ръководен от Хенрик Волински („Вацлав“) – юрист и обществен деец. Задачата на този отдел е да документира съдбата на евреите в окупирана Полша. Поддържат се връзки с Леон Файнер („Николай“) от Бунд (Общ еврейски работнически съюз в Литва, Полша и Русия) и с

Адолф Берман („Боровски“) от Еврейския национален комитет, а също и с Арие Вилнер („Юрек“) – куриер на Еврейската бойна организация.

Като част от Представителството на правителството, освен другите функционират и следните департаменти: на труда и социалните грижи, на информацията и пресата, на вътрешните работи. Първият е създаден през април 1941 г., а негов директор става Ян Станислав Янковски („Вислоцки“), по-късно пълномощник на правителството на страната и вицепремиер. Департаментът развива широк кръг дейности, свързани с бъдещата организация на социалния живот (профсъюзи, работнически съвети, обществено осигуряване, здравеопазване) в следвоенния период.

Успоредно с полагането основите на бъдещите дейности той провежда акция за оказване на действена помощ, а ръководител на този отдел е Станислав Стемплевски (след поражението на Варшавското въстание – директор на „ле-

галното“ бюро на Полския комитет за социални грижи в Ченстохова и таен референт на социалните грижи на тамошното Представителство на правителството). Полагат се грижи за арестуваните работници на Представителството и за техните семейства, за затворниците в концентрационните лагери, за безработната интелигенция. Тази дейност се развива в тясно сътрудничество с другите департаменти – на просветата и културата, на правосъдието и с Междудуководствена комисия за оказване помощ на затворниците. В широк спектър се използва и сътрудничеството с Централния съвет за социални грижи³⁾. Подета е също и акция за подпомагане на семействата на разстреляните („акция RR“, организирана от Мария Хелмицка [„Хорпина“]⁴⁾), която се провежда предимно от харцерите от „Шаре шереги“ (кодово название на нелегалната организация Съюз на полските харцери). Тази помощ възлиза на 500 злоти месечно на човек⁵⁾. (Обърнете внимание – през 1943 г. „Жегота“ разполага със същата сума за всеки един свой подопечен.)⁶⁾

През 1943 г. за социални грижи са изразходвани 16 085 983 злоти, от които: 907 100 злоти – за индивидуални помощи, 5 094 231 злоти – за жертви на политически убийства, 4 922 825 злоти – за хора на умствения труд, 2 568 551 злоти – за работници, 1 062 830 злоти – за младежта, 967 950 злоти – за хората, изселени от източните земи, 160 000 злоти – за изселените от западните земи. Отделите за социални грижи в окръжните Представителства на правителството (воеводства) същата година са изразходвали сумата 11 475 647 злоти. Освен това 1 600 000 злоти са отпуснати на „Жегота“. Освен това Департаментът на просветата и културата през същата година за социални грижи е изразходвал 7 812 000 злоти⁷⁾.

Департаментът на информацията и пресата, ръководен от март 1941 г. до юли 1945 г. от Станислав Каужик, освен че издава вестници и книги, подготвя и обширни материали за правителството на Жечпосполита в Лондон, в които подробно се описва положението на полските евреи.

В Департамента на вътрешните работи с директор Леополд Рутковски („Мушински“) през май 1942 г. е създаден Отдел за сигурност. За началник на този отдел е назначен адвокатът Тадеуш Мишлински. В този отдел с националните въпроси се занимава секция „Малцинствени общности“ (нейни работници или сътрудници са адвокат Игнаци Радлицки⁸⁾ и Станислав Пьотровски⁹⁾); съществува и отделна еврейска секция¹⁰⁾.

В Департамента на вътрешните работи от октомври 1942 г. Витолд Бенковски („Ян“) застава начело на „затворническата структура – звено“¹¹⁾, чиято задача е да „поддържа постоянна връзка с полските политически затворници, които се намират в затворите, в следствените арести или в лагерите“. Освен ръководителя в тази структура работят: Владислав Бартошевски („Людвик“) и Богна Доманска („Бронислава“), а като куриери – Пелагия Пьотркевич („Луция“) и Ванда Мушинска („Ванда“). Поддържа се връзка със затвора Павяк на

органите на държавна сигурност на ул. „Джелна“, а от средата на 1943 г. – и с другите затвори и лагери¹²⁾ (във Варшава на ул. „Мокотовска“ и ул. „Даниловичовска“). Във Варшава такава връзка се осъществява с посредничеството на следните затворнически надзиратели: Людвика Узар-Кришякова („Лушя“), Янина Шубелска („Матечка“), Анна Краско, Ядвига Саджинска, Ян Вацек („Ян“)¹³⁾ и Ванда Вилчанска. Тази структура изготвя доклади за състоянието на затворите и нацистките концентрационни лагери, предава тайни съобщения и предупреждения за арест¹⁴⁾.

За полагането на грижи за затворниците се установява сътрудничество с Междуведомствена комисия за оказване помощ на затворниците. Неин председател е активистката на Националната конфедерация Хелена Ямонтувна („Богущка“)¹⁵⁾, а членове на президиума са: Халина Домбровска („Ванда Лешневска“) – заместник, Данута Мишчук, Н.Н. („Вишя“) – секретар, Н.Н. („Анджей“) – касиер, Н.Н. („Елжбета“) и Н.Н. („Магдалена“)¹⁶⁾. Междуведомствената комисия провежда акция за изпращане на колет с храна и лекарства за затворниците в концентрационните и трудовите лагери, финансирана от Представителството на правителството¹⁷⁾. В нея се включват много на брой конспиративни организации, освен Армия Крайова и Представителството, и Полската социалистическа партия – свобода, равенство, независимост, Корпусът за сигурност, „Побудка“, Центърът за работа със затворниците¹⁸⁾. Изпращат се колет в лагерите в Аушвиц (Освиенцим), Майданек, Равенсбрюк, Друт, Хамбург, Гросс-Розен, Волденберг, основен лагер в Ошац, Явожно, Дахау, Моленберг, лагера St. George, Ваймар, Ораниенбург, Кьолн, Фюрстенберг, Нойенгамме и Бжег Долни. Освен индивидуални колет се изпращат колет и до т.нар. малки централи, които вътре в лагерите поделят получената храна и други продукти. Организиран са най-малко десет такива малки централи: три в Аушвиц, две в Равенсбрюк, две в Хамбург, две в Гросс-Розен и една в Друт. Освен във Варшава структури на Комисията има в Краков, Люблин, Келце, Ченстохова и Радом. Само в периода май – юни 1944 г. Председателството предава на Междуведомствената комисия 799 200 злоти, а между 13 и 15 юли – следващите 1 500 000 злоти¹⁹⁾.

Още през пролетта на 1942 г. в Лондон попада обширен материал на Представителството на полското правителство за страната със заглавие „Терорът на нашествениците на полска земя“. Големи откъси от този документ са посветени на унищожението на евреите: „Обособено разглеждаме преследването на евреи от германските окупатори поради факта, че става въпрос за отделна нация, а също и защото германците се отнасят към евреите с особена жестокост, а това може да стане достояние на целия свят, да се убедят всички на какво са способни германците в такива случаи. Досегашното преследване на евреи от германците на полска земя може да се подели на 3 периода [...] Трети период (от 1.VII.1941 г.). Този период е белязан с масови убийства. Явно, измирането на евреите в гетата в забързано темпо не задоволява нетърпеливите германци,

щом като в земите на изток започват да се прилагат още по-радикални методи: убийства на евреите в невиджан мащаб, извършени от самите германци с участието на украинци или извършени от литовци. Тук вече германците разкриват напълно на какво са способни. [...] Броят на евреите, избити от германците или от техните поддръжници в Източните територии, ако се съди по цитираните по-горе цифри и факти, е приблизително 200 000²⁰⁾. Една година по-късно, през март 1943 г., Представителството на полското правителство за страната оценява загубите на еврейския народ на почти 3 милиона души²¹⁾.

Геноцидът срещу евреите от страна на нацистите довежда до създаването на Временен комитет за оказване помощ на евреите (на името на Конрад Жегота) на 27 септември 1942 г. (след консултации с Представителството на полското правителство за страната и сътрудничеството между няколко конспиративни организации – Фронта за възраждане на Полша, Полската демократична организация, Полската социалистическа партия – свобода, равенство, независимост, както и Съюза на полските синдикалисти). Изключително важна роля изиграва публикуваният през август 1942 г. апел на Фронта за възраждане на Полша със заглавие „Протест“, в който категорично се заклеймяват нацистите за убийствата в гетата, създадени от окупаторите в големи и малки градове²²⁾. Един месец по-късно, на 16 септември 1942 г., на страниците на главния орган на Председателството на полското правителство за страната „Жечпосполита Полска“ е публикувана декларация на дирекция „Гражданска съпротива“, в което се изразява категоричен протест срещу престъпната дейност на германците²³⁾.

В състава на Временния комитет влизат: Зофия Косак („Леля“) – председател, Ванда Крахелска-Филипович („Алина Забелска“), Анна Ласоцка („Анулка“), Витолд Бенковски, Владислав Бартошевски, Игнаци Барски²⁴⁾, Янина Раабе-Вонсовичова („Ева“) и Чеслава Войенска. С тях си сътрудничат Стефан Шведовски²⁵⁾ и Зофия Демчух от Съюза на синдикалистите в Полша²⁶⁾. До началото на декември 1942 г. Комитетът поема грижата за над 180 човека, 70% от които са деца. Комитетът развива дейност във Варшава, Краков, Брест, Люблин, Келце, Бохня, Избица, Закопане, Замошч, Билгорай, Крашник, Радом, Пулави, Шедълце и Бялисток. За два месеца Комитетът организира помощ за укриващите се евреи, като полага усилия да им осигури документи, сигурно жилище и издръжка, а също и снабдяване с дрехи. За своята дейност изразходва около 70 хиляди злоти²⁷⁾. Обществената дейност се оказва недостатъчна, наложителна става подкрепата от страна на правителствените институции. Витолд Бенковски в своя отчет отправя апел към Пълномощника на правителството за постоянни месечни помощи в

Зофия Косак

Ванда Крахелска

размер на 25 хиляди злоти. Временният Президиум на Съвета през декември 1942 г. определя правилата за финансиране на дейността – средствата трябва да дойдат: а) от бюджета на правителството на РП в Полша; б) средства, събирани в страната и в чужбина (които се смятат за допълнителни)²⁸⁾.

Правителството на РП в Лондон има пълното съзнание за необходимостта да предостави в страната допълнителни средства, предназначени за подпомагане на евреите. През декември 1942 г. министърът на вътрешните работи Станислав Миколайчук („Стем“) разпорежда от средствата на Представителството да се плати сума от 5 хиляди долара на еврейските организации за техните подопечни²⁹⁾. Три дни по-късно е изпратена поредната препоръка да се изплати на Леон Фейнер („Березовски“) от Бунд същата сума от 5 хиляди долара, изплатени в Лондон от Шмул Зигелбойм³⁰⁾. Също през декември 1942 г. в страната е изпратена препоръка „да се окаже всякаква помощ“ на жената на адвокат Гросфелд – Олга³¹⁾. Това, разбира се, е само един пример, но не бива да забравяме, че освен средствата, отпускани за цели на организацията, от Лондон се изпращат и доста парични помощи на конкретни лица.

Юлиан Гробелни

Засилващият се терор срещу евреите от страна на окупаторите довежда до създаването на 4 декември 1942 г. на Съвет за помощ на евреите към Пълномощника на правителството³²⁾. В състава му влизат: Юлиан Гробелни („Троян“)³³⁾ от Полската социалистическа партия – свобода, равенство, независимост – председател, а след неговия арест на 1 март 1944 г. Роман Яблоновски („Юркевич“) – председател от май до юли 1944 г.; д-р Леон Фейнер („Березовски“)³⁴⁾ от Бунд – зам.-председател, а по-късно от ноември 1944 г. председател на Съвета; Тадеуш Рек („Ружицки“)³⁵⁾ от Полската селска партия – зам.-председател, Фердинанд Арчински („Марек“)³⁶⁾ от Съюза на

демократите в Полша – касиер, В. Бенковски („Ян“)³⁷⁾, И. Барски („Юзеф“), В. Бартошевски („Людвик“) – Фронт за възраждане на Полша, Адолф Берман („Боровски“)³⁸⁾ от Еврейския национален комитет – секретар до юли 1944 г., Шимон Готесман („Юзеф Богуцки“)³⁹⁾ от Еврейския национален комитет – секретар от ноември 1944 г., Пьотр Гайевски („Пьотр“)⁴⁰⁾ от Работническа партия на полските социалисти – от края на 1943 г.

Бюрото на Съвета се ръководи от Зофя Рудницка („Алиция“) с помощници Й. Вонсович („Ева“)⁴¹⁾, Целина Тишко („Целинка“) и Владислав Пашкевич – всички от Съюза на демократите (Полша). Отделните отдели се ръководят от: Емилия Хижова („Барбара“)⁴²⁾ от Съюза на демократите – отдел „Жилищен“, Александра Даргелова и Ирена Сендлерова („Йоланта“) от Работническата партия на полските социалисти – отдел „Деца“, Стефан Сендлак („Стефан“)⁴³⁾ от Партията на полските социалисти – свобода, равенство, независимост – „Териториален отдел“, Людвик Ростковски – отдел „Лекари“. В работата на Съвета участва също и Мария Кан („Халина“)⁴⁴⁾.

Роман Яблоновски

Задачите на Съвета са описани в официално писмо до Представителя на Правителството от 29 декември 1942 г. В него пише: „Задачата на Съвета е да оказва помощ на евреите – жертви на престъпните акции на окупаторите, а помощта да е насочена към спасяването им от смъртта, легализирането им, осигуряването на жилища, раздаването на материални помощи, а където е препоръчано, намиране на работа срещу заплащане като основа за съществуването им, осигуряването на средства и разпределението им – с една дума, всякаква дейност, която пряко или косвено е вид помощ“⁴⁵⁾.

Скоро след това, през февруари 1943 г., в Департамента на вътрешните работи на Представителството е създаден еврейски отдел. Негов ръководител е В. Бенковски („Ян“). В този отдел влизат и: В. Бартошевски („Людвик“) – зам.-ръководител, Богна Доманска („Бронислава“) – секретарка, куриери – Ванда Мушинска („Ванда“) и Пелагия Пьотркевич („Луция“). Известно време в този отдел работи и д-р Алфред Боренстейн⁴⁶⁾.

Стефан Сендлак

Ръководителят на този отдел – В. Бенковски, става постоянен Пълномощник на Представителството в Съвета за помощ на евреите „Жегота“. Ето как Т. Прекерова обобщава широкия обseg от дейности на отдела: „Посредници при прехвърлянето на средства към съвета, организира срещи на негови представители с Пълномощника на Правителството, предава препоръките и оплакванията на Съвета до съответните звена на Представителството на правителството и полага усилия за възможно най-бързото им положително решаване, посредници между Съвета и нелегалните военни (напр. в случаи на изнудване), предава

официалните писма на Съвета до Лондон и т.н. Подобна помощ оказва и на представителите на евреите в нелегалност, осигурявайки им връзка с еврейските организации в чужбина, а когато се налага – и с полски организации в страната.

Освен това Отделът провежда и акции по своя инициатива. Разработва и изпраща до министерствата на емиграционното правителство в Лондон доклади за положението на полските евреи и техните нужди [...]. Отделът издава и поверителен информационен бюлетин, предназначен за различни нелегални ведомства, бюлетин, който съдържа сведения на полското и еврейското разузнаване относно опасността, която ги грози, въоръжената съпротива и унищожението на еврейския народ, събират се материали за борба с изнудването и престъпността, използват се сведенията на разузнаването от Гестапо и криминалната полиция (напр. такива, които засягат следствието), за да бъдат предупредени застрашените лица – и тези, които се укриват, и онези, които им помагат, и т.н.⁴⁴⁷⁾. По въпроса за съдбата на еврейския народ има материал от пролетта на 1943 г. със заглавие *Доклад за ситуацията на територията на Полша*: „Общо взето, навсякъде се случва едно и също – в малките градчета и неголемите градове евреите са избивани на място от германците и техните помощни – отряди от литовци, латвийци и украинци. Живи оставят само незначителен, много малък процент от младите хора, способни да се трудят. [...] Броят на починалите в гетата и избити до 28.II.1943 г. евреи – полски граждани, достига 3 милиона души. Освен тях са избити и стотици евреи, докарани от Райха и от други европейски страни, окупирани от германците“⁴⁴⁸⁾.

Съществена е финансовата помощ, която чрез Представителството стига до еврейските организации. От май 1943 г. до февруари 1944 г. Представителството на правителството предава на Съвета за помощ на евреите сумата от 6 250 000 злоти⁴⁹⁾. Според доклада на Витолд Бенковски от януари 1943 г. до май 1944 г. от държавния бюджет с посредничеството на Представителството на правителството на Съвета са изплатени 11 250 000 злоти⁵⁰⁾. Освен това през 1943 г. са предадени 23 000 долара, изпратени от Лондон от еврейски организации⁵¹⁾.

През август 1943 г. Jewish Labour Committee внася 25 хиляди долара, в това число 2 хиляди за помощи на селяните, изселени от Люблинското воеводство. Останалата сума е предназначена за изваждане на евреи от гетата и за издръжка на пребиваващите извън гетото. Тези пари трябвало да получи Полската селска партия („Тригълник“). Освен това хиляда долара от Jewish Labour Committee са предназначени за Антони Миткинов. Тогава се появява информация, че 20 хиляди долара, внесени във Варшава, са предназначени за Централния ционистки комитет и за Еврейския комитет⁵²⁾.

През септември 1943 г. Joint изплаща на финансовия съветник към посолството на РП във Вашингтон първите 100 хиляди долара помощи за евреите. Съгласно решението на полските власти тези пари трябвало не-

забавно да бъдат изпратени на Пълномощника на правителството, който да ги разпреди с посредничеството на Съвета за помощ на евреите⁵³⁾.

В началото на октомври 1943 г. до Представителя на правителството е изпратен запис с 10 хиляди долара за оказване помощ на евреите от „Жегота“⁵⁴⁾.

През декември 1943 г. правителството на РП в Лондон информира Представителя във Варшава, че Joint е внесъл 100 хиляди долара за оказване помощ на евреите в Полша. Тези пари трябвало да бъдат използвани от Еврейския комитет под контрола на Пълномощника. Освен това World Jewish Congress внася 20 хиляди долара за спасяване и подпомагане на евреите (под контрола на Пълномощника) и Jewish Labour Committee внася 5 хиляди долара за „Березовски“⁵⁵⁾.

На 22 февруари 1944 г. до Пълномощника на правителството е изпратена телеграма № 38, с която се разпорежда 3 милиона злоти да бъдат предоставени на разположение на Съвета за помощ на евреите⁵⁶⁾. С телеграма № 167 от 19 юли 1944 г. е разпоредено на Комитета за помощ на евреите да бъдат платени 95 300 долара; 12 хиляди долара на А. Berman („Боровски“) за левицата Поалей Цион и 45 хиляди долара за Бунд.

До Еврейския национален комитет на 18 февруари 1944 г. от Лондон пише „Игнаци“: „По мое предложение Националният съвет утвърди сумата от 100 хиляди лири да се отпусне специално за вас. 15 хиляди лири за спасяване на полските евреи в Южна Франция. Еврейският конгрес, благодарение на дейността си, получи обещание за 12 милиона долара. В този момент Конгресът работи по реализирането на тази акция“⁵⁷⁾. В същия дух пише и Ачиех ден преди това: „Световният еврейски конгрес в тясно сътрудничество с Представителството ви предостави сто хиляди щатски долара; двадесет хиляди вече са внесени по сметката на Полското правителство, а останалите ще бъдат платени с редовни месечни вноски до средата на тази година“⁵⁸⁾.

Месец по-късно, през март 1944 г. Емануел Шерер пише до Бунд: „Във вашата телеграма от 23 ноември е потвърдена сумата от 81 хиляди долара. През следващите месеци от датата на предишното писмо (17 февруари 1944 г.) до Пълномощника за вас са изпратени 20 хиляди. [...] Сега, заедно с това писмо към Вас тръгват още 15 хиляди. [...] Независимо от това в този период трябва да получите още 5 хиляди долара по друг път. [...] От Joint за всички евреи – следователно и за Вас – пристигат сто хиляди долара, а други сто ще получите съвсем скоро“⁵⁹⁾.

В пощата от Лондон, която през април 1944 г. пристига до Пълномощника на правителството, има и телеграма от министъра на вътрешните работи Владислав Баначик („Оркан“), в която той съобщава: „С днешната поща изпращам 125 хиляди [долара], внесени тук за еврейските организации“⁶⁰⁾. Курьерът Ян Час („Куршум“), който доставя пощата, донася също в специален пояс с джобове 178 хиляди долара⁶¹⁾.

Усилията на Правителството на РП в Лондон не се свеждат само до предаването на финансови средства, то се опитва да спаси поне част от евреите, посочени поименно от Представителството на полските евреи. Само един такъв списък от 1943 г. включва 19 човека; в този списък фигурират имената на д-р Игнаци Шипер⁶²⁾, Менахем Мендел Киршенбаум⁶³⁾, Липа Блох⁶⁴⁾, Якуб Трокенхейм⁶⁵⁾ Антони Буксбаум⁶⁶⁾, д-р Адолф А. Берман, д-р Емануел Рингелблум⁶⁷⁾, Давид Радунски⁶⁸⁾, Лейзор Левин, Арон Блум, Янкел Радзински, Залман Гринберг, Лейб Шчарански, Якуб Берсон и Ривка Финкелстейн от Варшава, Юзеф Шув от Вилнюс, Лейб Минцберг⁶⁹⁾ от Бялосток и Мария Апте от Величка⁷⁰⁾. Предложението е тези лица да бъдат изпратени в Унгария, където щяла да им помогне полска институция за политически връзка в Будапеща⁷¹⁾.

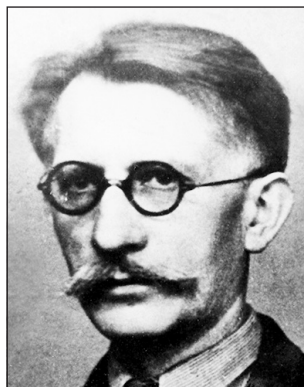
Пълномощникът на правителството на 19 юли 1944 г. представи пред Съвета за национално единство забележките на представителя на „Съвета на евреите“: „1) че в годишнината от ликвидацията на гетото в Жечпосполита изобщо нищо не се споменава за това; 2) че в издадената от Департамента на селското стопанство брошура *Общ дом* има антиеврейски акценти; и 3) че антиеврейски настроения се долавят в писмото на ръководителя на дипломатическия департамент⁷²⁾ до министър Ромер“. След оживена дискусия, в която участват Пълномощникът – Ян Станислав Янковски, и Кажимеж Пужак („Серет“), Юзеф Груджински („Макаревич“), Франчишек Урбански („Жевуски“) и Владислав Яворски („Олза“), е договорено: 1) характерът на акцията на Еврейския комитет трябва да бъде харитативен, а след края на германската окупация трябва да премине в рамките на Общия комитет за социална закрила; 2) още веднъж трябва да се обърнат към Лондон за изясняване как стои еврейският въпрос в чужбина⁷³⁾.

Съветът оказва помощ на евреите с посредничеството на Представителството на правителството поне до януари 1945 г. През втората половина на ноември 1944 г. на Л. Фейнер („Ласоцки“) е изплатена сумата от 22 100 долара за „Жегота“. На 18 декември от средствата на Представителството получава още 14 700 долара, но този път подписва разписката като „Березовски“⁷⁴⁾. Тереса Прекерова съобщава, че през ноември и декември 1944 г. Съветът е получил 14 милиона злоти. По-голямата част от тях са изразходвани за помощи на 1500 – 1800 евреи, които се укриват на левия бряг на р. Висла, в района край Варшава. Изчислено е, че на тази територия евреите са били около 2700⁷⁵⁾.

Според тайните разплащания през ноември и декември 1944 г. от средствата на Представителството на правителството в „Жегота“ са постъпили 32 000 долара, в Еврейския национален комитет – 30 000 долара, а в Бунд – 14 700 долара. През март – април 1945 г. от касата на Представителството на правителството в касата на „Жегота“ постъпва сумата 67 000 долара⁷⁶⁾. В средата на декември 1944 г. от председателя на Съвета за помощ на евреите е внесено искане за повишение на месечната дотация от 2 на 4 милиона злоти⁷⁷⁾.

Съвет за помощ на евреите в Краков

През март 1943 г. в Краков е създаден Отдел към варшавския Съвет за помощ на евреите. В работата на Съвета участват социалисти, народняци и демократи. Освен търсене на жилища за укриващите се евреи и снабдяването им с фалшиви документи се провежда и акция за прехвърлянето им в Унгария. През януари 1944 г. в Съвета за помощ на евреите влизат следните лица: Станислав Доброволски („Станислав“, „Станевски“)⁷⁸⁾ от Партията на полските социалисти – свобода, равенство, независимост – председател, Владислав Вуйчик („Жегочински“) от Партията на полските социалисти – свобода, равенство, независимост – секретар, Анна Доброволска („Михалска“) от Съюза на демократите – касиер, Владислав Вихман („Владислав“) от Съюза на демократите, Мария Хохберг („Марианска“) от Свобода, равенство, независимост (podopieczna) – членове, Тадеуш Северин („Соха“)⁷⁹⁾ – представител на областния Пълномощник на правителството⁸⁰⁾.

Тадеуш Северин

През 1943 г. Областният съвет в Краков се грижи едновременно за около 100 човека, а дейността му се разпростира в Тарнув, Бохня, Пшемишъл, Сталова Вола, Мелец и Шебне край Ясло. Месечната дотация от централата на Съвета възлиза на около 50 хиляди злоти.

Съвет за помощ на евреите в Лвов

През май 1943 г. е основан Областен съвет в Лвов, който се състои от представители на Полската социалистическа партия – свобода, равенство, независимост, на Съюза на демократите и на Полската селска партия. Председател на Съвета е Владислава Лариса Хомсова („Данута“)⁸¹⁾ от Съюза на демократите, секретар – Юзефа Пабст-Волфова („Ванда“) от Полската социалистическа партия – свобода, равенство, независимост⁸²⁾, касиер – Пшемислав Огороджински („Адолф“) от Полската социалистическа партия – свобода, равенство, независимост. Куриери са: Мария Домбровска („Геновева“), Халина Яцунска-Огороджинска („Барбара“), Барбара Шиманска („Башя“). Освен това в Съвета влизат и Артур Копач и Мариан Внук от Съюза на демократите⁸³⁾. Сътрудници са: Адам Покришок, Мария Бартова, инж. Едвард Павлюк, Юстина Волфова, Карол Курилюк („Флориан“), д-р Мариан Кшижановски, полковник Вацлав Дженовчиц⁸⁴⁾. В отчета на „Жегота“ от октомври 1943 г. се дава такава оценка за работата на Съвета: „Обемът на работа е значително по-голям, тъй като е значително по-голяма територията и броят на еврейските лагери на територията на Западна Малополска и на граничещите с нея земи на Силезия и бившата

Конгресна Полша, където живеят повече евреи. Обобщението на информацията, целта на което е на едно място да се съберат необходимите сведения и обществените връзки с гетата, съответно с еврейските лагери на територията на Лвовска област, реализирано от пратеника на Лвовския съвет, предоставя някои сведения относно Коломия, Стрий, Бродув, Борислав, Дрохобич и Пшемишъл, както и за възможностите за евентуална индивидуална помощ в някои от тези населени места. Цялата работа обаче, която трябва да даде някакви реални резултати, макар и само за местните групи, зависи от значителни парични суми, с каквито обаче Централният съвет не разполага и не може да им предостави.

Лвовският съвет в последно време получава месечно от Централния съвет 60 хиляди злоти, ползва и финансови помощи от няколко десетки хора, пребиваващи на територията на арийския квартал. Трябва да отбележим, че през септември на текущата година дотацията за Лвов не стига до Лвовския съвет, тъй като пратеничката на Лвовския съвет, която получила сумата от Централния съвет, заедно с набор легитимации за Лвов, докато пътувала, е арестувана⁸⁵.

— — —

Най-важният въпрос, който възниква във връзка с дейността на Съвета за помощ на евреите, това е въпросът за броя на евреите, които ползват такава помощ. Отговорът на този въпрос не е лесен, въпреки че конспиративната отчетност дава сведения за актуалния брой на подопечните. Трудно е да се обобщат тези „периодични“ данни.

Известно е, че в периода януари – февруари 1943 г. Съветът във Варшава е помагал на 200 – 300 души. През юни – октомври това са вече около 1000 души, а заедно с провинцията – 1500 души. През първото полугодие на 1944 г. на територията на окупирания страна Съветът помага на 3000 – 4000 души⁸⁶.

Все пак не бива да забравяме, че през февруари 1944 г. Съветът отпуска еднократна помощ на 3500 души. Приблизително такъв брой евреи получават помощ от еврейски организации като Бунд и Еврейския национален комитет.

Да не забравяме, че в средата на 1944 г. Съветът се грижи за около една четвърт от евреите, укриващи се във Варшава по онова време⁸⁷.

— — —

Финансовата страна на помощите за полските евреи буди интерес и противоречия до наши дни. Дариуш Либионка, позовавайки се на публикация на Дариуш Стола, поддържа становището, че от преведените на „Жегота“ 430 хиляди долара са усвоени само 220 хиляди. Той установява също, че от внесената през есента на 1942 г. сума от 1 млн и 300 хил. долара в страната е потвърдено с разписка получаването на само 600 хиляди⁸⁸. Либионка използва случая да изкаже предположения, че може би част от тези пари изобщо не са изпратени в страната. Продължавайки разсъжденията си за недостатъчната финансова помощ за евреите от страна на Представителството на правителството, без да коментира, Либионка цитира твърдение, че нелегалните политически партии са получава-

ли по един милион злоти месечно⁸⁹⁾. Тази информация е неточна. През 1942 г. месечната дотация за четирите партии, които влизат в Политическия консултативен комитет, е 40 хиляди злоти⁹⁰⁾. По-късно съгласно решението на Комитета за вътрешни работи, който приема предложението на Политическия консултативен комитет, месечната дотация за четирите политически партии, които влизат в Политическия консултативен комитет през 1943 г., е по 10 хиляди долара месечно⁹¹⁾. Сумата, която получавали на място, във Варшава, зависела от курса на нелегалния валутен пазар. Въпреки това и тези плащания не били редовни.

Проблемът с парите винаги е повод за емоции, но не бива да забравяме, че Представителството на правителството, на практика, никоя година не е получавало достатъчно дотации. Получаваната помощ не отговаряла дори на утвърдения от правителството на РП бюджет на Представителството. За това красноречиво свидетелства писмото на министъра на вътрешните работи Владислав Баначик от 3 декември 1943 г., в което пише: „Както предвиждах още в предишното писмо, цялостно изпълнение на бюджета е невъзможно по две причини: ограничената възможност за прехвърляне „отгоре“ [по въздуха – бел. В.Г.] и липсата на долари“⁹²⁾.

Имаме основание да проследим съдбата на поясите със средства, предназначени за Представителството на правителството. Има доста конкретни сведения по тази тема.

Таблица 1. Средства, достигащи до страната от февруари 1941 г. до декември 1944 г. чрез прехвърляне по въздушен път⁹³⁾

Валута	За Армия Крайова	За Представителството на правителството
Щатски долари (хартиени и в злато)	26 299 375	8 593 788
Британски лири в злато	1 755	1 644
Германски марки	3 578 000	15 911 900
Испански песети	10 000	–
Фалшиви злоти от периода на окупацията („млинарки“)	40 869 800	400 000

Естествено, остава да бъде установена паричната сума, прехвърлена в страната по суша, а също и въпросът за размера на средствата, подготвени в куриерските бази, но неизпратени в Полша. Да се опитаме да разрешим гореизложените проблеми, като започнем с установяването на наличните запаси, които съществуват в база № 11 на 1 януари 1945 г. Съгласно съхранената Книга за касова наличност в базата по онова време е имало налични средства, собственост на Специалния отдел на Щаба на главнокомандващия и на Представителството на правителството (а по-точно тогава още Министерство на вътрешните работи)⁹⁴⁾. Парите на „военните“ тогава са били: 43 200 долара златни (14 пояса), 6 550 200 долара хартиени (136 пояса), 17 310 000 „млинарки“ (100 пояса).

Средствата на „цивилните“ били значително по-малко, но все още ги имало в базата: 238 846 долара хартиени (4 пояса), 1 860 000 германски марки (3 пачки), 600 000 „млинарки“ (пояс 72/18⁹⁵).

Като говорим за средствата, предназначени за еврейските организации, трябва да отбележим, че например два пояса със средства за евреите в Полша са изпратени от Лондон за база № 11 в Италия едва на 16 ноември 1944 г. В пояс DR 247/25 имало 72 хиляди долара, в това число 45 хиляди, предназначени за Еврейския национален комитет⁹⁶). А пояс DR 248/25 съдържал 89 563 долара, от които 78 938 долара за Бунд и 10 625 долара за Еврейския национален комитет⁹⁷). Поясът стига до Полша благодарение на парашутистите, обучени във Великобритания – майор Адам Мацкус („Правия“) и подпоручик Пшемислав Бистицки („Гръб“), спуснати на 22 ноември 1944 г. във Вилга близо до Нови Тарг. Забавеното изпращане в страната на тези средства става причина само частично те да бъдат използвани за подпомагане на укриващите се евреи. Това е, разбира се, само един пример.

Въпросът за финансирането на конспиративната дейност в окупирана Полша изисква по-нататъшни изследвания. Тук мога да ви представя предварителните резултати, които се различават от сведенията, които намираме в досегашни публикации (табл. 1).

Таблица 2. Приблизителна сума финансови средства, прехвърлени по въздух за Представителството на правителството в периода 1941 – 1945 г.

	Долари хартиени	Долари в злато	Лири в злато	Германски марки	Злоти („млинарки“)
Подготвени за изпращане	7 389 034	3280	874	18 550 400	1 000 000
Върнати на МВР	328 846			3 410 000	850 000
Изчезнали	772 000			750 000	
Ефективно доставени	6 288 188	3280	874	14 390 400	150 000 ⁹⁸)
Доставени в %	85,10 %	100 %	100 %	77,57 %	15 %
В това число отпадналите от 30.VII.1944 г.	1 112 788			6 040 000	
% доставени средства	17,70 %			41,97 %	

Когато анализираме сумите, насочени към окупираната ни страна, не бива да забравяме, че приетият бюджет на Представителството на правителството за 1943 г. е бил 5 млн 724 хил. долара, а за 1944 г. щял да стане 12 милиона долара⁹⁹).

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Стефан Корбоński с телеграми до Лондон информира за трагичната съдба на евреите в окупирана Полша. Понастоящем в Института за национална памет се подготвя за печат том с документи на дирекция „Гражданска съпротива“. Виж също: Korboński, S. (1999). *Polacy, Żydzi i holocaust*. Warszawa – Komorów.
2. K. Iranek-Osmecki (1968). *Kto ratuje jedno życie...* Polacy i Żydzi 1939 – 1945. Londyn; M. Arczyński, W. Balcerak, Kryptonim „Żegota”. *Z dziejów pomocy Żydom w Polsce 1939 – 1945*, wyd. II, Warszawa 1983; T. Prekerowa, *Konspiracyjna Rada Pomocy Żydom w Warszawie 1942 – 1945*, Warszawa 1982; M.M. Mariański, *Wśród przyjaciół i wrogów poza gettem w okupowanym Krakowie*, Kraków 1988; *Polacy – Żydzi 1939 – 1945. Wybór źródeł*, oprac. A.K. Kunert, Warszawa 2001; „Żegota” *Rada Pomocy Żydom 1942 – 1945. Wybór dokumentów*, oprac. A.K. Kunert, Warszawa 2002; *Ten jest z Ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom 1939 – 1945*, oprac. W. Bartoszewski, Z. Lewinówna, wyd. III, Warszawa 2007.
3. По темата Централен съвет за социални грижи, виж: Kroll, B. (1985.) *Rada Główna Opiekuńcza 1939 – 1945*. Warszawa; Ronikier, A. (2001). *Pamiętniki 1939 – 1945*. Kraków.
4. В. Шуберт, Департамент на труда и социалните грижи към Представителството на правителството (1941 – 1945). Организация и дейност, „Култура и общество“ 1990, бр. 2, с. 147.
5. Информация на Вацлав Шуберт за автора от 1989 г.
6. „Жегота“ Съвет за помощ на евреите 1942 – 1945. Подбрани документи, ред. А.К. Кунерт, Варшава 2002, с. 81, Отчет на Съвета за помощ на евреите „Жегота“ за периода декември 1942 – октомври 1943.
7. Grabowski, W. (2003). *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940 – 1945*, Warszawa, s. 246.
8. И. Радлицки, Капо отвърна – Аушвиц. Спомени на един адвокат за концентрационния лагер, Варшава, 2008. Игнаци Радлицки е затворник от 12.VII.1940 до 2.V.1941 г. в затвора Павяк и в концентрационния лагер Аушвиц.
9. Grabowski, W. (2003). *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940 – 1945*. Warszawa, 192 – 193.
10. Ibid.
11. Bartoszewski, W. (1970) . *Warszawski pierścień śmierci 1939 – 1944*. Warszawa. с. 23 – 25; Kunert, A. K.(1991). *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej, 1939 – 1944*, т. 3, , с. 42.
12. Bartoszewski, W. (1968). *Raport Komórki Więziennej Delegatury Rządu z 1944 r. o Pawiaku, Oświęcimiu, Majdanku i Ravensbrück*, „Najnowsze Dzieje Polski 1939 – 1945“, t. 12, s. 157.

13. Jankowski, S.M. (2001). Śladami powstańczych legitymacji [w:] Kim byłeś? Gdzie jesteś? Losy powstańców warszawskich w dokumentach, Kraków, s. 53 – 54.
14. Докладите на затворническата структура след войната многократно се използват в исторически трудове: W. Bartoszewski, Warszawski pierścień...; B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, Stutthof w świetle dokumentów Delegatury Rządu RP na Kraj, „Stutthof. Zeszyty Muzeum” 1984, z. 5, s. 177 – 185; Obóz koncentracyjny Oświęcim w świetle akt Delegatury Rządu RP na Kraj, oprac. K. Marczevska, W. Ważniewski, „Zeszyty Oświęcimskie”, 1968, nr specjalny (I); J. Marszałek, Rozpoznanie obozów śmierci w Bełżcu, Sobiborze i Treblince przez wywiad Armii Krajowej i Delegatury Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj, „Biuletyn GKBZpNP IPN” 1993, t. 35, s. 36 – 52; I. Caban, Z. Mańkowski, Informacje o obozie w aktach Delegatury RP na Kraj, „Zeszyty Majdanka” 1967, t. 2; K. Marczevska, W. Ważniewski, Treblinka w świetle akt Delegatury Rządu RP na Kraj, „Biuletyn GKBZH” 1968, t. 19, s. 129 – 164.
15. Хелена Ямонт (1914 – 1944), юрист, загинала на 21.VIII.1944 г. по време на Варшавското въстание – 3. Длужевска-Канска, Ямонтувна Хелена, Полски биографичен речник, т. X, с. 404.
16. Архив нови документи, 202/II-60, лист. 30.
17. Zbyszewska, Z. (1983). Ministerstwo polskiej biedy. Z dziejów Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat” w Warszawie 1909 – 1944. Warszawa, s. 257 – 259
18. Архив нови документи, 202/II-60, Оценка на акцията за оказване помощ на чуждестранните лагери за юли и август 1943 г., лист 76 – 79; Grabowski, W. (1995). Pomoc materialna Delegatury Rządu RP na Kraj dla więźniów obozów koncentracyjnych oraz obozów pracy. Referat materiałowy, Kraków, mps w zbiorach Okręgowej KBZHWP w Krakowie, kopia w zbiorach autora, s. 49 – 52.
19. Архив на Института за национална памет, 00231/157, т. 1, лист 74, Отчет за проверката „510/W” за периода от 1. V. 1944 г. до 30. IV. 1945 г.
20. Архив нови документи, 202/I-45, т. 4, лист 944 – 952; Grabowski, W. (2002). Dokumenty Polskiego Państwa Podziemnego o sytuacji na Białostocczyźnie po 22 czerwca 1941 roku [w:] Wokół Jedwabnego, red. P. Machcewicz, K. Persak, t. 2, Dokumenty, Warszawa, s. 152.
21. Grabowski, W. (2009). Raport. Straty ludzkie poniesione przez Polskę w latach 1939 – 1945 [w:] Polska 1939 – 1945. Straty osobowe i ofi ary represji pod dwiema okupacjami, red. W. Majerski, T. Szarota, Warszawa, s. 13.
22. Kunert, A.K. (1996). Ilustrowany przewodnik po Polsce Podziemnej 1939 – 1945. Warszawa, s. 144.
23. Libionka, D. (2006). ZWZ-AK i Delegatura Rządu RP wobec eksterminacji Żydów polskich [w:] Polacy i Żydzi pod okupacją niemiecką 1939 – 1945. Studia i materiały, red. A. Żbikowski, Warszawa, s. 41.
24. Grabowski, W. (2010). Barski Ignacy Józef, [w:] Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939-1956, t. 14, Kraków, s. 15-17.

25. Шведовски, Стефан „Бенедиктински“?, „Блажей“ (1893 – 1973), ръководител на Полския западен съюз (таен) („Запад“); след войната предмет на оперативно наблюдение от VII отдел на Дирекция V към Министерството на обществената безопасност.
26. Kossak, Z. (1999). W Polsce Podziemnej. Wybrane pisma dotyczące lat 1939 – 1944, oprac. S. Jończyk, M. Pałaszewska, Warszawa, s. 38.
27. „Żegota“ Rada..., s. 72 – 74, Отчет на В. Бенковски за конспиративната дейност на Временния комитет за оказване помощ на евреите за периода 27. IX – 4.XII.1942.
28. T. Prekerowa, Konspiracyjna Rada..., s. 115.
29. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 11, л. 357, Телеграма „Стема“ № 124а от 18. XII. 1942 г.
30. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 11, л. 360, Телеграма „Стема“ № 126а от 21. XII. 1942 г.
31. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 11, л. 364, Телеграма „Стема“ № 129 от 28. XII. 1942 г.
32. Армия Крайова в документи 1939 – 1945, т. II: юни 1941 – април 1943, Лондон 1973, с. 414, Телеграма на Й. Пекалкевич от 8. II. 1943 г.
33. Kunert, A.K. (1987). Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939 – 1944, t. 1, Warszawa, s. 74 – 75.
34. Леон Фейнер „Березовски“ (1886 – 1945), д-р по право, адвокат, деец на Еврейската социалдемократическа партия и редактор на списание „Нове жиче“, активист на Бунд.
35. Тадеуш Рек „Ружицки“ (1906 – 1968), юрист, деец на Полската селска партия „Рох“.
36. A.K. Kunert, Słownik biograficzny..., t. 1, s. 30 – 32.
37. A.K. Kunert, Słownik biograficzny..., t. 3, s. 40 – 44.
38. Адорф [Абрахам] Берман „Адам“ (1906 – 1978), в ПНР политически деец, от 1950 г. в Израел.
39. „Жегота“ ..., с. 131.
40. Пьотр Гайевски „Пьотр“ (1902 – 1975), комунистически политически деец. Починал във Варшава.
41. Архив на Института за национална памет, Правителство на РП в Лондон, т. 413, Телеграма № 247 от 29.XII.1943 г.; В. Бартошевски, „Жегота“ забравена страница от историята на нелегална Полша, [в:] По пътя към независимостта, Париж 1987, с. 426.
42. A.K. Кунерт, Биографичен речник ..., т. 1, с. 82 – 83.
43. Стефан Сендлак „Калиновски“ (1889 – 1978), във Варшавското въстание заместник на областния Представител на правителството III Шрудмешче-Север. След войната до 1948 г. работи в Централния изпълнителен комитет.

44. За повече подробности виж: Kann, M. (2000). *Granice świata*, Warszawa.
45. T. Prekerowa, *Konspiracyjna Rada...*, s. 61.
46. Ibidem, s. 64.
47. Ibidem, s. 64 – 65.
48. Архив нови документи, 202/II-29, л. 4 – 5а.
49. Архив нови документи, 202/I-36, л. 1, Писмо от „Виктор“ до „Оркан“ от 22. II. 1944 г.
50. *Polacy i Żydzi pod okupacją niemiecką 1939 – 1945. Studia i materiały*, red. A. Żbikowski, Warszawa 2006, s. 190, Отчет на В. Бенковски от 25.V.1944 г.
51. Архив на Института за национална памет, Правителството на РП в Лондон, т. 413, Телеграма № 247 от 29. XII. 1943 г.
52. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 3, л. 249, Парични преводи.
53. Полски институт и музей на Шикорски, Архив А.9.Іd/6В, Писмо на МВнР до МВР от 29.IX.1943 г. и писмо на МВР до МВнР от 4.X.1943 г.
54. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 4, л. 240, Писмо до Пълномощника на правителството от 6.X.1943 г.
55. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 1, л. 359, Писмо на „Оркан“ до Пълномощника от 3.XII.1943 г.
56. Полски институт и музей на Шикорски, Архив, А.9Е/6, Резюме на телеграмите, изпратени до Пълномощника на Правителството в страната през 1944 г., относно прехвърлянето на парични средства.
57. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 5, л. 5.
58. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 5, л. 7, Писмо на Ариех до Еврейския национален комитет от 17.II.1944 г.
59. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 6, л. 421, Писмо на E. Scherer от 17.III.1944 г.
60. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 1, л. 309, Писмо на „Оркан“ до Пълномощника на правителството от 3. XII.1943 г.
61. Grabowski, W. (2003). *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940 – 1945*. Warszawa, s. 94.
62. Исак Игнаци Шипер (1884 – 1943), от 1919 г. депутат в Сейма на РП от Еврейския парламентарен клуб, научен работник в Института за юдейски изследвания във Варшава, редактор на „Евреите във възроде-на Полша“, Варшава 1932, автор на „История на търговията на евреите на полска територия“, Варшава, 1937; убит в Майданек през 1943 г. – „Кой кой е във Втора Жечпосполита“, ред. Й.М. Майхровски, Г. Мазур, К. Степан, Варшава 1994, с. 423; М. Уринович, Адам Черняков 1880 – 1942. Оглавява Юденрат на Варшавското гето, Варшава 2009, с. 112, 121.

63. Ционистки активист, участва в заседания на Консултативния съвет на Joint, член на КК на Еврейската бойна организация, през януари 1943 г. минава на страната на арийците, убит в Павяк.
64. Управител на Националния фонд на Израел за цяла Полша, преди да избухне войната, се премества във Варшава. Загива в Майданек.
65. Якуб Янкел Троцкенхейм (1881-?), в периода 1919 – 1939 общински съветник във Варшава, от 1935 г. Сенатор на РП, от 1938 г. депутат в Сейма на РП, член на Временния синдик на Управителния съвет на еврейската общност във Варшава, вицепредседател на Столичния комитет на Съюза на въздушната и газова защита – „Кой кой е...“, с. 555 – 556; М. Уринович, „Адам Черняков...“, с. 155, 159, 163.
66. Активист на Поалей Цион – Левица, бяга от лагера в Янув, заминава за лагера за „чужденци“ в Хановър.
67. Е. Рингелблум, „Хроника на Варшавското гето. Септември 1939 – януари 1943“, ред. А. Ейсенах, Варшава 1983.
68. Давид Радунски (1889 – 1943), ционистки деец, във Варшавското гето член на ръководството на израелската политическа организация Ткума.
69. Лейб Якуб Минцберг (1884 – 1941), в периода 1919 – 1936 градски съветник в Лодз, Председател на Съюза на еврейските търговски дружества в Полша, от 1922 г. депутат в Сейма на РП, от септември 1939 г. живее във Вилнюс – „Кой кой е...“, с. 370.
70. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 4, л. 232, Списък на еврейските дейци в Полша, изготвен от представителство на полските евреи с молба да се предприемат някакви стъпки за спасяването им.
71. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 4, л. 230, 233, Писмо до Пълномощника на правителството: „Във връзка с изпратените от Jewish Labor Committee и World Jewish kongres средства за спасяване на евреите (препоръка 23 и 10 хиляди, вече получихте, господине, с пощата на 16 и 17) моля Ви най-напред да изпратите помощите в Унгария на следните лица, за което ще бъде уведомена нашата институция“. Следват кодираните имена и фамилии.
72. Става въпрос за Секция/Департамент на външните работи на Председателството на правителството.
73. Архив Нови документи, 199/2, л. 100 – 100а, Протокол от заседанието на Главната комисия на съвета за национално единство но 19.VII.1944 г.
74. Архив на Института за национална памет, Правителство на РП в Лондон, т. 352, Равносметка на разплащанията от 15 и 18 ноември и 18.XII.1944 г.
75. Т. Prekerowa, Konspiracyjna Rada...s. 112.
76. Архив на Института за национална памет, 00231/157, л. 183 – 187, Доклад за проверката на Департамента на социалните грижи за периода от 1.VIII.1944 до 31. V. 1945 г.

77. T. Prekerowa, *Konspiracyjna Rada...*s. 438, Писмо на Съвета за помощ на евреите до Пълномощника на правителството от 15.XII.1944 г.
78. Станислав Винценти Доброволски „Станислав“ (1915 – 1993), деец на Партията на полските социалисти; след войната – посланик на ПНР в Гърция, Дания и Виетнам – Т. Прекурова, „Председателят на краковската „Жегота“ Станислав Винценти Доброволски 22.VI.1915 – 8.IX.1993“, „Бюлетин на еврейския Исторически институт в Полша“, Варшава 1993, № 1 – 2, s. 109 – 110.
79. Тадеуш Северин „Белмустак“ (1894 – 1975), член на Селската партия „Рох“; в ПНР хвърлен в затвора, член на Обединена селска партия. Автор на „Полският нелегален съд“, „Пшеглонд лекарски“ 1966, № 1; „Висла“ на вълните на световния ефир“, „Пшеглонд лекарски“ 1965, № 1.
80. Архив нови документи, 202/XV-1, л. 136, Писмо на „Венчки“ към доклада за националните малцинства на Представителството от 2. I. 1944 г. Повече на тази тема виж: М. Арчински, В. Балцерак, „Криптонимът „Жегота“. Из историята за оказаната помощ на евреите в Полша 1939 – 1945“, изд. II, Варшава 1983, с. 122 – 130; T. Prekerowa, *Konspiracyjna Rada...*s. 304 – 312; Dobrowolski, S.W. (1989). *Memuary pacyfi sty*, Kraków , s. 166 – 242; Mariańscy, M.M. (1988) *Wśród przyjaciół i wrogów poza gettem w okupowanym Krakowie*, Kraków.
81. Владислава Лариса Хомсова „Данута“ (1885[1891] – 1966), деец на Съюза на демократите в Лвов; след войната емигрант във Франция, Великобритания и Израел.
82. Според Мария Вежбицка в жилището „Юстина“ на ул. „Домагалевици“ се намира мястото за срещи и контакти на „Жегота“.
83. Архив Нови документи 202/XV-2, л. 136, Писмо на „Венчки“ към доклада за националните малцинства на Представителството от 2. I. 1944 г. – тук в състава на Съвета се споменават: „Виктор“ от Съюза на полските демократи и „Анджей“ – неасоцииран; М. Арчински, В. Балцерак, „Криптонимът „Жегота“..., с. 130 – 131; T. Prekerowa, *Konspiracyjna Rada...*s. 316 – 322; H. Jacuńska-Ogrodzińska, *Wspomnienia lwowskie [w:] Polska Partia Socjalistyczna w latach wojny i okupacji 1939 – 1945. Księga wspomnień*, t. I, Warszawa 1994, s. 447; Писмо от М. Вежбицка до автора от 21.V. 1990 г. Пълният състав на съвета трудно може да се възстанови поради различията в спомените на участниците в събитията. Обръща внимание на факта, който споменава Т. Prekerowa, *Konspiracyjna Rada...*s. 319, че в Доклада на Лвовския съвет от края на 1943 и началото на 1944 г. фигурират непознати псевдоними: „Валери“ от Съюза на полските демократи – секретар, „Агапит“, „Хербрут“ – член на Президиума на съвета. В „Списък на загубите в жива сила, понесени от полското социалистическо движение, септември 1939 – май 1945“, публикуван в: „Полската социалистическа партия в периода ... Анекс“, Варшава 1995, с. 24 фигурира неидентифицираният „Агапит“, загинал на 26.VIII.1944 г. във Варшавското въстание.
84. *Kronika 2350 dni wojny i okupacji Lwowa*. 1 IX 1939 – 5 II 1946, oprac. G. Mazur, J. Skwara, J. Węgierski, Katowice 2007, s. 345.

85. Polacy-Żydzi 1939 – 1945. Wybór źródeł, oprac. A.K. Kunert, Warszawa 2001, s. 343 – 344. За арестуването при Демблин през септември 1943 г. на куриера Барбара Шиманска („Башя“).
86. T. Prekerowa, Konspiracyjna Rada..., s. 111.
87. Urynowicz, M. (2006). Zorganizowana i indywidualna pomoc Polaków dla ludności żydowskiej eksterminowanej przez okupanta niemieckiego w okresie drugiej wojny światowej [w:] Polacy i Żydzi pod okupacją niemiecką 1939 – 1945. Studia i materiały, red. A. Żbikowski, Warszawa, s. 238 – 239.
88. Libionka, D. (2008). Polskie piśmiennictwo na temat zorganizowanej i indywidualnej pomocy Żydom (1945 – 2008), „Zagłada Żydów. Studia i materiały”, nr 4, s. 64; Stola, D. (1995) Nadzieja i zagłada. Ignacy Schwarzbart – żydowski przedstawiciel w Radzie Narodowej RP (1940 – 1945), Warszawa, s. 207 – 222.
89. D. Libionka, Polskie piśmiennictwo..., s. 69
90. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 11, л. 358, Телеграма на „Стем“ № 125 от 19. XII. 1942 г.
91. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 1, л. 338.
92. Изследвания на нелегална Полша, МВР т. 1, л. 309, Писмото на „Оркан“ до Пълномощника на правителството на РП от 3.XII.1943 г.
93. Tucholski, J. (1983). W sprawie Oddziału Łącznikowego Komendanta Głównego AK przy Naczelnym Wodzu na emigracji (VI Oddział Sztabu Naczelnego Wodza), „Wojskowy Przegląd Historyczny“, nr 4, s. 212.
94. Изследвания на нелегална Полша, СК 25.25, Книга за касова наличност за периода от 1 XII 44.
95. Трябва да отбележим, че „съседните“ пояси, спуснати в Полша още през април 1944 г. Пояс 73/18 е взет от куриера Ян Чяс, а пояс 74/18 – от куриера Виктор Карамач.
96. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 9, л. 464, Съдържание на пояс DR 247/25; Полски институт и музей Шикорски, А.9.Е/6, Протокол от проверката на Социалния отдел към Министерството на вътрешните работи, проведена от члена на Върховната камера за контрол д-р Тадеуш Горински през март и април 1945 г.
97. Изследвания на нелегална Полша, МВР, т. 9, л. 465, Съдържанието на пояс DR 248/25.
98. Към тази сума може да се добави сумата от 350 хиляди „млинарки“, които трябва да са се намирали в дипломатическия куфар DR 64/18, спуснат на 8.IV.1944 г., както и 350 – 400 хиляди „млинарки“ от дипломатическия куфар DR 67/18, спуснат на 9.IV.1944 г. С това се добавят допълнително 700 – 750 хиляди „млинарки“ – или общо 850 – 900 хиляди „млинарки“, прехвърлени (85 – 90%).
99. W. Grabowski, Polska Tajna..., s. 175.

Превод от полски: Мира Костова

THE POLISH COUNCIL TO AID JEWS “JEGOTA” IN THE STRUCTURE OF THE POLISH UNDERGROUND STATE

Abstract. The persecution of the Polish society by German occupiers is the cause of both individual and institutional support actions. As part of the actions of the Polish Underground State, such an action is carried out by the Government of the Republic of Poland in exile, and in particular the Department of Labor and Social Welfare. The aid action are aimed at both repressed and threatened by reprisals, citizens of the Polish state, regardless of their religion and nationality. Due to the particularly brutal behavior of the Germans, directed directly at the destruction of the entire Jewish people, the authorities of the Polish State, together with many public and political organizations, held an organized action to help the Jews from the end of 1942. To this end, the Polish Council to Aid Jews ("Jegota") was established. Within his modest possibilities, the Council was making efforts to save as many Jews as possible.

✉ **Dr hab. Waldemar Grabowski**

Institute of National Remembrance

7, Wołoska Str.

02-675 Warszawa, Poland

E-mail: waldemar.grabowski@ipn.gov.pl